

## Лекція 8

### Формування інноваційного розвитку туристичної галузі

**8.1 Особливості постіндустріального укладу та світові тенденції розвитку інноваційної діяльності**

**8.2 Стратегії забезпечення сталого розвитку туризму**

**8.3 Поняття «інвестиційно-інноваційна привабливість» туристичної галузі**

#### **8.1 Особливості постіндустріального господарського укладу та світові тенденції розвитку інноваційної діяльності**

Світовий досвід свідчить, що характерною рисою економіки початку ХХІ ст. є зростання частки послуг у виробленому продукті за рахунок зростання ваги науково-технічних, фінансових, технологічних, транспортних та інших видів послуг, включаючи туристичні. Зміна суспільних потреб, видів економічної діяльності та їхніх взаємозв'язків, цінностей, які створюються в результаті такої діяльності, вимагає переосмислення і перегляду існуючих економічних категорій та сприяє виникненню нових. Такі зміни повинні знаходити відображення в системі наукових знань суспільства, якості його поінформованості про ті процеси, події, явища, які відбуваються сьогодні.

Однією із особливостей останнього періоду є виникнення постіндустріальних економічних систем, які є вищим рівнем організації господарства. Це стало можливим тільки в умовах глобалізації світової економіки і тільки в тих економічно розвинених країнах, які до цього часу були безумовними лідерами в науково-технічній та освітній сферах. Однією із характерних рис постіндустріального суспільства є гуманізація технологічного прогресу, його структури, спрямованість інтелектуальних та інженерних сил, відкриттів, винаходів та інновацій насамперед на задоволення потреб людини в екологічно чистому харчуванні, боротьбу з хворобами та зміцнення здоров'я, підвищення рівня освіти, збереження та збагачення культурного спадку в усьому його різноманітті.

Постіндустріальний господарський уклад передбачає, що основну частку свого багатства країна створює не за рахунок матеріального виробництва, а за рахунок виробництва нових знань (технологій, ноу-хау, способів організації діяльності, дизайну, проектування тощо) та реалізації цих знань у сферах виробництва, послуг. При цьому власні потреби в продукції матеріального виробництва постіндустріальні системи переважно задовольняють за рахунок кооперування з господарськими системами решти світу. З цих позицій важливою постає проблема щодо визначення інноваційних контурів розвитку сучасного світогосподарства та окремих його галузей, зокрема туризму.

Слід зазначити, що Україна одна з перших країн СНД, яка в 1995 р. прийняла Закон України «Про туризм», що відкрило перспективи розвитку галузі та намітило шляхи її модернізації. Про важливість державного

регулювання діяльності підприємств туристичної сфери наголошується також у роботах українських науковців та практиків. Але поза увагою дослідників залишаються питання, пов'язані з визначенням впливу інноваційного чинника на розвиток індустрії туризму.

**Інноваційні контури** — це найбільш крупні, об'єднані функціональні сфери створення та економічного освоєння нових технологій, які мають високу соціально-економічну значущість, містять високий потенціал саморозвитку і сприяють інтеграції національних господарств у світову економіку.

**На сьогодні можна визначити такі світові тенденції розвитку інноваційної діяльності:**

- проблеми освоєння інноваційних технологій є ключовими для більшості розвинених країн;
- інтелектуальний продукт досліджень є першоосновою виробничих інновацій, формувався вид товару як результат інтелектуальної діяльності;
- розвивається ринок технологій і ліцензій;
- система охорони промислової діяльності є обов'язковим атрибутом розвинених держав;
- виробничо-технологічний сектор світової економіки та промисловість, особливо у сфері високих технологій, стають за своїм змістом глобальними;
- постійне зростання продуктивності праці, оскільки конкуренція сприяє нововведенням;
- посилення дії ринкових сил; зниження ступеня державного регулювання;
- подальша лібералізація світової торгівлі, розвиток практики зарубіжних інвестицій та міжнародного обміну технологіями;
- інтеграція зростаючої кількості країн, у тому числі й тих, що мають великі внутрішні ринки, в світову економіку;
- розробка високих технологій, виробництво на їхній основі високотехнологічної продукції (товарів, послуг), вихід з нею на світові ринки, розширення міжнародної інтеграції в цій сфері стали для більшості промислово розвинутих країн Західної Європи, США, Японії та країн Південно-Східної Азії важливою стратегічною моделлю і «локомотивом» економічного росту;
- найбільш актуальна тематика наукових досліджень представлена розробками у сфері інформаційних технологій (ІТ) та захисту навколишнього середовища;
- важливе місце відведено дослідженням у сфері живої матерії, включаючи медичну тематику, і технологіям розробки альтернативних джерел енергії та енергозбереження;
- тематика, що отримала ранг найбільшої пріоритетності, останнім часом пов'язана із розв'язанням таких проблем: штучного інтелекту, нанотехнологій та мікромашин, використання сонячної енергії, глибокої переробки відходів; прогрес у технологіях переробки інформації, системах телекомунікацій та фінансових технологій веде за собою формування єдиного

світового ринку товарів, капіталу та праці.

При цьому потрібно враховувати той факт, що наявність даних тенденцій не може автоматично привести до широкого розповсюдження в економіці України наукоємного виробництва та високих технологій. Для цього необхідні створення та всебічна підтримка механізму науково-технологічного розвитку як системи взаємовідносин між державою, науково-технологічною сферою та ринковими силами, покликаних забезпечити постійне вдосконалення та оновлення технологічної бази виробництва.

**Становище країни в геополітичній конкуренції в XXI ст. визначає:** освіта і здоров'я населення, розвиток науки, можливості інформаційного середовища, розвиток ключових виробничо-технологічних систем новітнього технопогічного укладу, здатність господарського механізму генерувати високу інноваційну активність, стан системи освіти і охорони здоров'я.

На відміну від індустріального суспільства, де ключовим інститутом є фірма, у **постіндустріальному суспільстві основним елементом і рушієм соціально-економічного прогресу стають наукові установи**, які виконують провідну роль джерела інновацій. Тому у період переходу до інноваційного розвитку економіки України на перший план виходить проблема не просто дослідження та засвоєння реальних механізмів здобуття нового знання та його перетворення в технологічні нововведення як основу структурної трансформації економіки. З погляду довгострокового росту соціально-економічних, культурних, творчих стандартів суспільства, потрібно розглядати не стільки суто економічну політику, скільки весь зміст політики уряду, спрямованої на розвиток творчих здібностей людей, принципи політичної організації суспільства тощо.

**Технологічний прогрес вже давно перетворився в третій (поряд з працею та капіталом) основний чинник економічного зростання і підвищення добробуту людства.** В 40-60-х рр. ця думка знайшла відображення в економічній теорії, створеній науковцями Я. Тинбергенем, Р. Солоу, Дж. Хіксом та іншими. Завдяки появі нових моделей економічного зростання з ендогенним (генерованим із середини системи ) технологічним прогресом, в 90-х роках ХХ ст. це питання викликало ще більшу зацікавленість. Характерною особливістю нових моделей є те, що розвиваючи ранні ідеї К. Ерроу та Х. Узави про економічну роль навчання в процесі виробництва, їх автори вводять у виробничу функцію в тій чи іншій формі додаткову змінну - людський капітал, тобто обсяг наукових знань і практичного досвіду, накопичених у процесі навчання і безпосередньої виробничої діяльності.

Але слід зазначити, що позитивний взаємозв'язок «науково-технічний прогрес - економічне зростання» проявляє суперечливі тенденції і не завжди може підтверджуватися статистикою. Так, офіційно зареєстровані темпи економічного зростання в розвинених країнах знизились у 70-ті, 80-ті і на початку 90-х рр., порівняно з 60-тими, хоча це зниження виникло на фоні найбільшого технологічного злету. Окрім того, суттєво уповільнилась динаміка продуктивності праці, показників, які найбільш точно відображають динаміку

науково-технічного прогресу (НТП). В той же час дослідження показують, що висновок щодо уповільнення економічного зростання обумовлене уповільненням НТП, не знайшов підтвердження: розширилися масштаби сфери науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), виникли нові революційні технології та нові наукоємні галузі. Неокласичне трактування чинників економічного зростання не змогло запропонувати економічну модель для пояснення цих реальних процесів, тому уповільнення динаміки продуктивності праці було оголошено парадоксом. Особливо чітко цей парадокс проявився у зв'язку із розповсюдженням інформаційних технологій. І хоч більшість дослідників високо оцінили вплив ІТ на конкурентоспроможність та зниження витрат, неможливо було виявити чіткий взаємозв'язок між швидко зростаючими інвестиціями в ІТ та динамікою продуктивності в галузях господарства, які використовують ці технології.

Однак, визначальним може стати внесок компаній «нової економіки» у підвищення ефективності компаній старої економіки, тому що Інтернет робить економічну діяльність більш прозорою, надаючи продавцям і покупцям однаковий доступ до інформації про всі види діяльності, сприяючи зниженню транзакційних витрат та зменшуючи розміри вхідних бар'єрів в усіх галузях. Таким чином, нова економіка наближає рух всієї економіки до розвитку за класичними моделями досконалої конкуренції. Це засвідчують дані про ефективність електронної торгівлі: зниження рівня оптових та роздрібних цін на низку товарів, що купуються через Інтернет, порівняно з цінами у звичайних магазинах або на складах; зменшення вартості банківських послуг (зняття грошей із рахунку за допомогою банківського службовця обходиться в середньому в 1,27 дол. США, з використанням банкомату - 0,01 дол. США); електронна комерція дозволяє компаніям знижувати витрати у сфері матеріально-технічного постачання та розміри запасів, підвищувати ефективність управління виробництвом.

Наявність різних підходів до оцінки вкладу НТП в економічне зростання, ненадійність сучасних статистичних методів вимірювання, складність та неоднозначність інтерпретації взаємозв'язків НТП з економічним ростом в умовах розповсюдження інформаційних технологій робить проблематичним довгострокове прогнозування тенденцій у цій сфері.

Переорієнтація багатьох напрямів НТП на розв'язання екологічних, медичних та інших соціальних завдань призведе не до зниження його економічної віддачі в найбільш розвинених країнах, а скоріше до того, що значення цієї віддачі стане для них менш важливим, ніж розв'язання інших неекономічних проблем науково-технічними засобами. Окрім того, слід очікувати збільшення вкладу НТП в економічне зростання для країн-аутсайдерів світового технологічного розвитку. Тенденції міждержавного та міжрегіонального вирівнювання відмінностей у технологічному рівні розповсюджуються на більшість азійських країн, охоплюють латиноамериканський регіон та країни Східної Європи, що призводить до посилення ролі НТП у світовому економічному розвитку.

Епохальною інновацією першої половини ХХІ ст. стає передбачена П. Сорокіним трансформація чуттєвого соціокультурного устрою та ідеаціонального (надчуттєвого) устрою в інтегральний устрій, однією із характерних рис якого є наукове та естетичне сприйняття світу, які доповнюють один одного, допомагаючи зрозуміти глибинні закони розвитку і гармонізації довкілля. Відтворюється значення культури, яка сприймає накопичену попередніми поколіннями культурну спадщину у її національному, етнічному та культурному різноманітті.

Відповіддю на виклики нової історичної епохи стає цикл інновацій, котрі перетворюють структуру суспільства і результатом якого буде становлення гуманістично-ноосферної цивілізації. Цьому буде сприяти перехід до суспільства знань, становлення ноосфери, що відкриє нові простори і можливості для дії колективного розуму на процеси в природі та суспільстві і ефективної відповіді на нові загрози та застереження негативних тенденцій. Щодо України, то характерними рисами її сучасних соціально-економічних відносин є динамічний розвиток національної економіки, реформування відносин власності, модернізація економіки та її інтеграція у світову економіку.

Важливе значення для країни та її населення мають інновації у споживчому секторі економіки, який слугує задоволенню потреб населення в товарах та послугах. Саме тут проявляється соціально-економічна ефективність господарської та інноваційної діяльності, її кінцевий результат.

## 8.2. Стратегії забезпечення сталого розвитку туризму.

В рамках концепції сталого розвитку забезпечується рівновага між соціально-економічними та природними складовими туризму. **Особливість концепції сталого розвитку туризму полягає в тому, що вона обґрунтовує процес досягнення економічних цілей одночасно із забезпеченням базового рівня якості життя для всіх людей і водночас захистом екосистем та спільнот.** Стосовно діяльності туристичних підприємств, концепція сталого розвитку має забезпечити довгострокове стимулювання добробуту суспільства, подальший соціально-економічний розвиток без порушень природних умов існування людини.

Для забезпечення сталого розвитку туризму пропонується посилити **стійкість туристичних підприємств** до негативних впливів зовнішнього середовища за допомогою таких заходів:

- створення кластерних структур в туристичній галузі за участю підприємств, здатних розробляти техніку і технології відновлення природного середовища;
- активізація інноваційної діяльності в розробці туристичних продуктів;
- дотримання поетапності при розбудові туристичних центрів від малих до великих туристичних підприємств;
- використання переважно внутрішніх джерел фінансування;
- забезпечення екологічності турпродукту і самої інфраструктури

туристичного центру;

- прагнення до всесезонності роботи як підприємств туристичної галузі, так і забезпечуючої інфраструктури через формування різноманітного набору видів туристичних послуг.

**Інноваційними стратегіями сталого розвитку**, які на нашу думку доцільно покласти в основу розбудови галузі туризму, є **стратегії циркулярності, кооперації та синергізму**.

**Стратегія циркулярності передбачає** мінімізацію відходів і скорочення навантаження на природу за допомогою формування між туристичними підприємствами кругообігу потоків сировини і відходів, який поставлений у відповідність з асимілюючим потенціалом природи.

**Стратегія кооперації полягає** в узгодженому скороченні негативного впливу на стан природного середовища з боку підприємств, що кооперуються між собою в створенні туристичного центру.

**Стратегія синергізму стосовно туристичної галузі передбачає** наявність конкурентної переваги за рахунок спільного освоєння і використання різними організаціями та підприємствами ресурсів, ринкової інфраструктури чи сфер діяльності. Значення цієї стратегії полягає в тому, що вона допомагає досягнути більш суттєвих результатів (прибуток, показники росту, соціальний ефект) при взаємодії організацій, ніж у ситуації, коли вони працюють окремо. Найбільш повно стратегія синергізму проявляється саме у кластерній формі взаємодії підприємств. Учасники кластерів отримують численні переваги саме від об'єднання і співпраці на певній території, не втрачаючи при цьому своєї самостійності. Вони здобувають конкурентні переваги внаслідок колективної діяльності.

**Синергетичні ефекти** виникають в результаті консолідації зусиль багатьох суб'єктів господарювання. Стратегія синергізму – це стратегія отримання конкурентних переваг за рахунок поєднання ресурсів двох або більшого числа підприємств для досягнення спільної мети. Використання синергетичної теорії у менеджменті сталого розвитку доводять перспективність застосування концепції маркетингу взаємодій як комплексу взаємовигідних контактів, що забезпечують задоволення інтересів і потреб всіх ринкових партнерів підприємства та виникнення внаслідок цього синергетичного ефекту між ними.

**Кластери** є однією із перспективних форм взаємодії між підприємствами, які беруть участь у розбудові туристичної галузі. Кластерами в туризмі є географічно сконцентровані групи взаємозалежних туристичних підприємств, постачальників послуг та фірм у суміжних галузях, які об'єдналися з метою отримання прибутку.

Дані стратегії дозволяють у вирішенні екологічних проблем вийти за межі можливостей і ресурсів окремих підприємств, використовуючи переваги концентрації і централізації, включаючи регіональну і міжгалузеву. Стратегії циркулярності і кооперації орієнтовані на узгодження і гнучке вирішення екологічних проблем групою підприємств. Ці стратегії демонструють можливість вироблення і реалізації узгодженої екологічної стратегії

декількома відособленими економічно і організаційно підприємствами з формуванням на їх базі екологічно орієнтованої туристичної мережі.

**Забезпечення сталого розвитку туризму дозволяє досягти головної стратегічної мети діяльності вітчизняних туристичних підприємств - забезпечення конкурентних переваг свого туристичного продукту. Конкурентна перевага туристичного продукту – це те, що відрізняє його від продуктів-аналогів і забезпечує стійке положення на міжнародному ринку. Конкурентні переваги пов'язані або з якісними характеристиками туристичних послуг або з більш низькими цінами на ці послуги, що узгоджується з прийнятою ринковою стратегією.**

### **8.3 Поняття «інвестиційно-інноваційна привабливість» туристичної галузі**

**Інвестиційно-інноваційна привабливість – це суб'єктивна оцінка інвесторами об'єктивних особливостей і показників держави, галузі, регіону чи підприємства щодо можливості задоволення інтересів та досягнення цілей інвестора, на основі якої приймається рішення про вкладення коштів (активів) і впровадження проектів з розробки та комерційного використання інновацій.**

Часто інвестор цікавиться показниками діяльності підприємства тільки після того, як країна, регіон та галузь даної фірми визначені достатньо привабливими в інвестиційному плані. І навпаки – навіть інвестиційно привабливий проект може бути відхилений через незадовільну оцінку регіону чи галузі. Даний висновок необхідно враховувати при потребі залучення інвестицій на усіх рівнях економічної системи і якщо якийсь із рівнів справляє небажаний вплив на інвестиційну привабливість решти, слід вживати заходів щодо нівелювання цього негативного впливу. Запропонуємо власне бачення факторів оцінки інвестиційної привабливості туристичної галузі з урахуванням зроблених вище висновків та позицій інших дослідників. Систематизуючи наведені підходи, **можна виділити кілька основних напрямків аналізу інвестиційної привабливості незалежно від рівня об'єкта:**

#### **Обсяги ринку збуту:**

- фактична кількість туристів;
- обсяги платоспроможного попиту;
- очікувана зміна кількості туристів, пов'язана із зміною рівня доходів у суспільстві;
- резерви зростання попиту на туристичні послуги за рахунок поширення інформації за кордоном;
- резерви переорієнтації виїзного туристопотоку на внутрішній ринок туристичних послуг.

#### **Забезпеченість туристичної галузі ресурсами:**

##### **Матеріальними:**

- наявність закладів проживання, харчування та лікування та їх комплектація;

- наявність атракціонів, екскурсійних програм та засобів, сувенірного ринку;

- забезпечення підприємств оборотними коштами.

Природними та антропогенними туристичними об'єктами:

- наявність природних об'єктів для відпочинку та оздоровлення людей;

- наявність об'єктів антропогенного характеру (історичних пам'яток, музеїв, цікавих технологічних об'єктів тощо);

- рівень витрат, необхідних для збереження та відновлення названих об'єктів.

Трудовими:

- наявність персоналу, що відповідає вимогам туристичної галузі;

- рівень заробітної плати;

- тенденції розвитку демографічної ситуації в регіоні та перспективи залучення трудових ресурсів.

Іміджевими:

- можливість використання переваг території, що стійко асоціюється в уявленні споживачів із відпочинком чи оздоровленням;

- можливості покращення іміджу території як рекреаційно-курортної зони.

**Рівень розвитку інфраструктури:**

- кількість та можливості підприємств транспорту та зв'язку, наявність шляхів та комунікацій;

- граничний рівень навантаження на житлово-комунальне господарство;

- рівень фінансових послуг як для туристичних підприємств так і для туристів;

- розвиток оптової та роздрібною торгівлі;

- наявність інших підприємств та установ, що задовольняють потреби туристичних підприємств та туристів.

**Рівень віддачі від вкладених інвестицій:**

- середня норма рентабельності в галузі;

- можливості вилучення прибутку інвесторами;

- інші фактори, що впливають на досягнення інвестором поставленої мети.

**Ризики інвестування:**

- стабільність політичної, економічної ситуації в країні (регіоні), стабільність законодавства;

- наявність гарантій прав інвесторів;

- імовірність та величина специфічних ризиків окремих проектів та підприємств.

**Наявність інвестиційних преференцій:**

- податкові пільги та пільгові режими кредитування;

- спрощені процедури реєстрації, ліцензування, отримання дозволів тощо;

- наявність та напрямки діяльності урядових установ сприяння розвитку туристичних фірм.

**Потенціал у створенні інновацій:**

- законодавче забезпечення інноваційної діяльності;
- система фінансування інноваційної діяльності;
- інноваційна інфраструктура, тобто наявність та технічний рівень установ, що створюють інновації;
- людський потенціал у розробці інновацій.

**Готовність до сприйняття інновацій:**

- організаційний рівень менеджменту туристичних підприємств;
- рівень консервативності та інерційності суспільства по відношенню до нововведень;
- середній розмір туристичних підприємств та вік менеджерів (як вищого керівництва, так і керівників середньої та нижньої ланки);
- рівень корпоративної культури на підприємствах галузі та економічні інтереси впливових груп.

Таким чином, ми визначили 8 основних напрямків оцінки інвестиційно-інноваційної привабливості. Слід зауважити, що кожен із них необхідно розглядати не тільки з позицій актуальної ситуації, а й враховуючи перспективи її розвитку.

Наведений перелік факторів, можливо, має дискусійний характер, проте дозволяє констатувати ключову роль менеджменту у подоланні інерційності організації та підготовці її до запровадження інновацій. Зовнішніми характеристиками готовності організації до сприйняття інновацій є її розмір (чим більша організація, тим більш вона інерційна) та вік менеджерів на всіх рівнях (старші люди, як правило, більш консервативні).

Решта віднесених до впливу держави факторів залежить як від зусиль уряду, так і від активної позиції суб'єктів господарювання, а відповідальність за їх поліпшення повинна бути певним чином розподілена між державою та приватним сектором. Ті ж із параметрів інвестиційно-інноваційного середовища, що не віднесені нами до сфери впливу держави, лежать переважно у площині інтересів самих суб'єктів господарювання і функції уряду доцільно обмежити загальним регулюванням та стимулюванням без перекладання на бюджет значного тягаря фінансування відповідних видатків.